

LIETUVIŲ KARIŲ DALYVAVIMO UŽSIENIO KARIUOMENĖSE TYRIMŲ PROBLEMOS

Aušra Jurevičiūtė

(Vytauto Didžiojo karo muziejus)

Lietuvių dalyvavimas užsienio kariuomenėse yra nauja tema karybos istorijos tyrimuose. Kiek žinoma, šios temos tyrimų yra ne daug ir daug darbų nėra paskelbta. Todėl šis straipsnis yra parengtas remiantis autorės tyrimais, pradėtais 1995 metais, bei jos surinkta medžiaga (chronologinės ribos 1941–2002 metai), esančia Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Tyrimai atliekami šiomis temomis: 1) lietuviai kariniuose konfliktuose: II pasaulinis, Korėjos, Vietnamo bei Afganistano karai ir kiti mažesni kariniai konfliktai; 2) lietuviai svetimose kariuomenėse – taikos metu įvairiose valstybėse; 3) lietuviai Prancūzų svetimšalių legione (išskiriama iš bendro konteksto dėl legiono formavimo specifikos). Tokia tvarka bandysime iškelti tyrimų problemas, ypač aktualias dėl archyvinių šaltinių Lietuvoje nebuvimo ir labai menkos istoriografijos.

Straipsnio tikslai: 1) iškelti temos naujumą ir aktualumą; 2) parodyti tyrimo problemas; 3) supažindinti su jau atliktais darbais; 4) įtraukti nagrinėjamą temą į moksliskai tyrinėjamus objektus ir tuo plėsti Naujausių laikų karybos istorijos studijas.

Lietuviai kariniuose konfliktuose

Lietuvių dalyvavimas II pasauliniame kare (1939–1945) turėtų būti skirstomas į kelias temas: lietuvių tarnyba Sovietų Sąjungos kariuomenėje, nacistinės Vokietijos daliniuose, Jungtinių Amerikos Valstijų, Didžiosios Britanijos ir kitų Europos valstybių kariuomenėse. Didžiausia problema – šaltiniai. Tai aktualu net ir kalbant apie tarnybą sovietinėje kariuomenėje. Istoriografija apie lietuvius sovietinėje kariuomenėje II pasaulinio karo (sovietinėje istoriografijoje – Didžiojo Tėvynės karo) metais yra ne tokia jau menka, tačiau rašyta sovietmečiu ir todėl reikalauja kritiško požiūrio. Po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo šia tema mūsų istorikai nerašė. Tad manome, kad nauji tyrimai ir požiūris taip pat būtų svarbūs karybos istorijai. Tiesa, galima paminėti, kad 1995 metais Lietuvos Antrojo pasaulinio karo antihitlerinės koalicijos dalyvių organizacijos Respubliki-

nis komitetas išleido knygą „16-osios lietuviškosios divizijos žuvusių karių atmintis“. Knygoje pateiktos 9350 lietuviškosios divizijos karių, žuvusių kautynėse, pavardės. Abėcėlės tvarka surašytame sąrašė nurodomas tik laipsnis, gimimo ir žuvimo data, kartais tik žuvimo, ir vieta, kur žuvo, bet nenurodoma tautybė. Tautybę galima bandyti nustatyti pagal pavardę ir tėvavardį.

Su panašaus pobūdžio problemomis susiduriame ir tirdami lietuvių tarnavimą okupacinėje vokiečių kariuomenėje – išsamių duomenų nėra: nežinomas nei tarnavusiųjų skaičius, nei tarnybos vietos. Šie duomenys turėtų būti Vokietijos archyvuose. Dalis dokumentų yra Lietuvos valstybės archyve. Bet jie nėra išsamūs ir apima daugiau savisaugos batalionus ar kitus karinius padalinius, buvusius okupuotos Lietuvos teritorijoje. Pastaroji tema jau yra nagrinėta ir toliau tiriama. Apie lietuvių policiją II pasaulinio karo metais rašė Petras Stankeras¹. Rimantas Zizas paskelbė keletą straipsnių apie vietinę savisaugą² ir lietuvių statybos (inžinerijos) batalionus 1941–1944 m.³ Bendrais bruožais lietuvių dalyvavimą nacistinės Vokietijos kariuomenėje aprašo ir Arūnas Bubnys savo monografijoje „Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)“⁴. Tas pats autorius paskelbė keletą straipsnių apie Lietuvos viešąją policiją ir policijos batalionus (1941–1944) bei lietuvių policijos 2-ąjį ir 252-ąjį batalionus⁵. Yra išleista ir keletas atsiminimų knygelių: Jono Laucės⁶ ir Antano Martinionio⁷. Pastarojoje yra atspausdinti keleto Vermachte tarnavusių lietuvių atsiminimai. Visi paskelbti tyrimai nagrinėja daugiau atskirynes ir tai apsunkina susidaryti visą vaizdą apie lietuvius, tarnavusius nacių kariuomenėje. Dėl šios priežasties tyrimai šia tema turėtų būti tęsiami daugiau dėmesio skiriant: lietuvių, tarnavusių Vermachte ir SS daliniuose, skaičiui nustatyti, kuriose vietose, kiek iš jų apdovanojama nacistinės Vokietijos apdovanojimais, kiek žuvo, kur palaidoti, kiek sugrįžo ir kokie jų likimai sovietinėje Lietuvoje ir kt.

¹ Stankeras P. Lietuvių policija 1941–1944 metais. Vilnius, 1998.

² Zizas R. Vietinė savisauga (savigyna) Lietuvoje nacių Vokietijos okupacijos metais (1941–1944) // Genocidas ir rezistencija. Vilnius, 2002, 1(11).

³ Zizas R. Lietuvių statybos (inžinerijos) batalionai 1943–1944 m. // Karo archyvas XVI, Vilnius, 2000.

⁴ Bubnys A. Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944), Vilnius, 1998.

⁵ Bubnys A. Lietuvių policijos 2-asis (Vilniaus) ir 252-asis batalionai (1941–1944) // Genocidas ir rezistencija. Vilnius, 2000, 2(8).

⁶ Laucė J. Penktasis savisaugos batalionas. Vilnius, 1998.

⁷ Martinionis A. Lietuviai Vermachte. Vilnius, 1999.

Lietuvių dalyvavimą kitų valstybių kariuomenėse II pasaulinio karo metais aprašo JAV lietuvis Henris L. Gaidis⁸. Jo knygoje rašoma apie lietuvius, tarnavusius Vokietijos, Lenkijos ir JAV kariuomenėse. Remiantis JAV vyriausybės statistika, H. L. Gaidis rašo, kad kare dalyvavo 8,5 milijono amerikiečių karių, tarp kurių buvo 1,2 procento lietuvių arba save kildinančių iš Lietuvos⁹. Įvertinęs šiuos skaičius, autorius teigia, kad JAV pusėje kariavo apie 100 tūkstančių lietuvių¹⁰. Tikslėsių duomenų, kur ir kiek tarnavo, knygoje nenurodoma, bet minima, kad lietuvių buvo beveik visuose JAV kariuomenės padaliniuose, dislokuotuose įvairiose vietose: Italijoje, Prancūzijoje, Šiaurės Afrikoje ir net Piar Harbore (Pear Harbor) esančiame tarp JAV ir Japonijos.

Nuo 1950 metų JAV lietuvių išeivių leidžiamame žurnale „Karys“ buvo įvairiai besivadinančios rubrikos apie lietuvius, tarnaujančius įvairių šalių kariuomenėse. Jų pavadinimai keitėsi bėgant metams: 1950 m. – buvo straipsneliai arba tik fotonuotraukos su užrašu „Amerikos lietuviai II pasaulinio karo dalyviai“¹¹, „Mūsų karo vyrai rašo“¹², „Lietuvių tautos amžinieji kariai“¹³. Šiuose straipsniuose ir žinutėse randame pavardžių žmonių, dalyvavusių II pasauliniame kare. Tik atsitiktinumo dėka pasiseka surasti juos pačius ar jų gimines ir artimuosius, užrašyti jų atsiminimus. Visi tokiu būdu surinkti duomenys nėra objektyvūs ir patikimi. Tokiu būdu surasti pavyksta labai nedaug žmonių, o ir ta surinkta medžiaga neleidžia daryti kokių nors didesnių apibendrinimų ir mokslinių išvadų.

Prasidėjus Korėjos karui (1950–1953) „Karyje“ atsiranda straipsnių arba tik žinučių, kad koks nors lietuvis dalyvauja kare, pranešama apie žuvusius. Šiame kare dalyvavo nemažai lietuvių, tuo metu atvykusių į JAV. Ne vienas iš jų išėjo savanoriu. Tai darė labai pragmatiškais sumetimais. Buvo galima greičiau ir lengviau gauti JAV pilietybę. Štai ką apie tai rašo Korėjos karo veteranas Gintautas Vėžys savo atsiminimuose, kurie saugomi autorės archyve. „Visi jaunuoliai iki 26 metų turėjo užsiregistruoti mobilizacijos skyriuose. ...1951 m. vasario mėnesio pradžioje aš ir mano draugas lietuvis bu-

⁸ Henry L. Gaidis. A history of the Lithuanian military forces in world war II 1939-1945. Chicago, Illinois, 1998.

⁹ Ten pat, P. 255.

¹⁰ Ten pat, P. 255.

¹¹ Amerikos lietuviai II pasaulinio karo dalyviai // Karys. 1950 m. gruodžio mėn., P. 10.

¹² Mūsų karo vyrai rašo // Karys. 1951 m. sausio mėn., P. 12.

¹³ Lietuvių tautos amžinieji kareiviai. // Karys. 1951 m. vasario–kovo mėn., P. 12.

vome mobilizuoti ir išvežti į kariuomenės stovyklą Kentukio valstijoje. Nuvykus buvome išrikiuoti priesaikai. Prieš tai buvo sukomanduota: „Visi ne piliečiai į priekį. Keletas išsižengė. Na, pagalvojau, kad mus nepiliečius atleis nuo kariuomenės, kaip pagal tarptautinius įstatymus numatyta. Visi kurie nori būti JAV piliečiais, vieną žingsnį atgal“¹⁴. Atsiminimų autorius 1949 m. pasiekė JAV, o 1951–1953 m. tarnavo Vokietijoje JAV bazėje, netoli Hanau. Šis lietuvis buvo tarp tų karių, kurie turėjo patekti į Korėją, tačiau dėl prastų anglų kalbos žinių nebuvo ten nusiųstas. Oficialiai jis yra Korėjos karo veteranas, nors ten ir nebuvo.

Jauni vyrai, 1944 m. pasitraukę iš Lietuvos, bėgdami nuo sovietų, 1949–1950 m. atvykę į JAV, stojo svetimon kariuomenėn. Ne vienas žuvo tame kare. Tikslus žuvusiųjų skaičius nežinomas, o gyvų karo veteranų liko nedaug. Balta dėmė, kurią vargu ar besuspėjime užpildyti. Visi šaltiniai ir literatūra yra tik JAV. Veteranai, kurių atsiminimus būtų galima užrašyti, taip pat gyvena toli nuo Lietuvos. Tai jau ne tik atstumo, bet ir finansinė problema – kas finansuos tuos tyrimus.

Nuo 1953 iki 1954 metų „Karyje“ buvo rubrika „Karių gyvenimas“¹⁵, kurioje rašoma apie lietuvius, kariaujančius ar tarnaujančius Korėjoje, Vokietijoje, JAV, Argentinoje. Šią medžiagą surinkdavo ir skelbdavo ats. lt. Balys Brazdžionis. Buvo straipsnių ir kitais pavadinimais. Juose yra informacijos mus dominančia tema, tai: „Lietuviai kariai, mirę ir kovojusieji Korėjoje“¹⁶, 1954 m. – „Lietuvių karių gyvenimo kronika“¹⁷. 1954 m. kovo mėnesį žurnale atsiranda naujas užrašas, kuris buvo vartojamas iki pat „Kario“ išėjimo leidimo pabaigos. Tai „Lietuviai kariai laisvajame pasaulyje“¹⁸ su potėmėmis – „Lietuviai kariai Vakarų Vokietijoje“ ir „Korėjos karo veteranai ir ten dar esantys“. Reikia pažymėti, kad šiuose straipsneliuose buvo įvairių žinių apie lietuvius karius, ne tik tarnaujančius ar dalyvaujančius karuose, bet ir apie Lietuvos kariuomenės karininkus ir kareivius, emigravusius į užsienį. Pateiktoji medžiaga yra vienkartinė, t. y. paminima pavardė ir vieta, kur asmuo tarnauja, ir daugiau jokios informacijos. Nėra galimybės sužinoti tolesnio šio kario liki-

¹⁴ Vėžys G. Atsiminimai. 1994 m. spalio 14 d. // A. Jurevičiūtės archyvas.

¹⁵ Karių gyvenimas // Karys. 1953 m. sausio mėn., Nr.1, P. 17.

¹⁶ Lietuviai kariai mirę ir kovojusieji Korėjoje // Karys. 1953 m. spalio mėn., Nr.10, P. 189.

¹⁷ Lietuvių karių gyvenimo kronika // Karys. 1954 m. sausio mėn., Nr. 1, P. 25.

¹⁸ Lietuviai kariai laisvajame pasaulyje // Karys. 1954 m. kovo mėn., Nr.3, P. 56.

mo – ką jis pasiekė, kokių laipsnių baigė tarnybą ir t. t. Tiesa, peržiūrint „Kari“, galima rasti pakartotinių žinių apie jau minėtus asmenis, bet tai labai retai sutinkama informacija. Taigi šis vienintelis šaltinis yra labai fragmentiškas ir moksliniam tyrimui didelės naudos neduoda. Reikėtų visas rastas „Karyje“ pavardes patikrinti JAV ar kitų valstybių kariniuose archyvuose ir po to jau būtų galima daryti išvadas, kiek lietuvių tarnavo vienoje ar kitoje kariuomenėje, kiek dalyvavo karuose, kiek žuvo ir kt.

JAV karas Vietname, trukęs 8 metus (1965–1973), pareikalavo nemažai kareivių. Tarp jų buvo ir ne vienas lietuvis. Lietuviai dalyvavo šiame kare ne tik JAV pusėje (didžioji dalis), bet ir Sovietų Sąjungos kariuomenėje. Nors pati Sovietų Sąjunga Vietname nekaravo, bet siuntė savo karinius patarėjus padėti vietnamiečiams. Jų gretose taip pat buvo lietuvių. Ši informacija renkama remiantis karo dalyvių atsiminimais, oficialių duomenų nėra. Tokios žinios nebuvo skelbiamos sovietinėje spaudoje. Daugiau duomenų yra apie lietuvius, buvusius Vietname ir kariavusius JAV pusėje. Jie buvo tos šalies piliečiai ir, jų supratimu, vykdė savo pilietinę pareigą. Apie karą Vietname buvo rašoma visuose išėivijos laikraščiuose ir žurnale „Karys“. Tokių straipsnių randame JAV lietuvių laikraščiuose „Darbininkas“ bei „Draugas“. Juose buvo spausdinami nedideli straipsneliai apie lietuvių karių dalyvavimą Vietnamo kare. Galima paminėti kelias žinutes apie Edvardą J. Jasaitį¹⁹, ne vienas straipsnis skirtas Jūratei Kazickaitei, kuri tuo metu buvo karo korespondentė Vietname²⁰. Ji rašė ne tik apie patį karą, bet ir apie ten kariaujančius lietuvius. „Drauge“ randame daug mažų žinučių apie lietuvius kovotojus, kuriuos mes dabar jau pažįstame kaip dirbusius Lietuvos krašto apsaugos ministerijoje; tai plk. Algimantas Garsys, 1968 m. jis buvo tik leitenantas, dalyvavęs Vietnamo kare²¹, aviacijos plk. ltn. Donatą Skučą, transporto lėktuvais skraidžiusį į Vietnamą bei plk. Joną Kronkaitį, dabartinį Lietuvos kariuomenės vadą, dalyvavusi dviejose Vietnamo karo kompanijose.

¹⁹ Edvardas J. Jasaitis – žaliukų viršininkas tarp kalniečių Vietname // Darbininkas. 1966 m. spalio 2 d., Nr. 2.

²⁰ Lietuvaitė Vietnamo frontuose // Darbininkas. 1968 m. vasario 16 d., Nr. 13; Graudi batų istorija Khe Sanh. // Darbininkas. 1968 m. kovo 29 d., Nr. 24; J. Kazickaitė apie moteris Vietname // Draugas. 1968 m. rugpjūčio 19 d., Nr. 195; Ją lengva pažinti... Ji gi lietuvaitė // Darbininkas. 1968 m. gruodžio 17 d., Nr. 82–83.

²¹ J. A. Valstybėse // Draugas. 1968 m. vasario 23 d., Nr. 46.

Vašingtone yra Vietnamo kare žuvusiųjų memorialas, kurio sienose įrašytos kritusiųjų pavardės. Tos pavardės yra išspausdintos Vietnamo veteranų memorialo fondo išleistoje knygoje²². Tarp žuvusiųjų yra ir lietuviškų pavardžių. Tačiau jos parašytos anglų kalba ir reikia didelių pastangų išsiaiškinti, ar tai lietuviai, ar tik panašiai skambanti kitos tautybės kario pavardė. Kiekvieną rastą pavardę reikia tikrinti kituose šaltiniuose. Vienintelis prieinamas šaltinis – žurnalas „Karys“. Tačiau negalima teigti, kad visi žuvę kare buvo paminėti šiame žurnale.

1995 metais „Tauragės balse“ Audrius Bitinas parašė straipsnį „Tas prakeiktas Vietnamo karas“. Čia pateikiamas dalyvavusių Vietnamo kare lietuvių skaičius (tiek SSRS, tiek JAV) – pusantro šimto²³. Šiame straipsnyje minimas lietuvis Romualdas Verketis, dalyvavęs Vietnamo kare SSRS pusėje.

Šiek tiek lengviau tyrinėti temą „Lietuviai Afganistano kare (1978–1988)“. Tuo metu sovietinėje kariuomenėje tarnavę lietuviai, be jų sutikimo ar noro buvo siunčiami į Afganistaną. Kiek lietuvių per tuos dešimt metų kariavo arba „tarnavo“ „ribotame kontingente“, tikslų žinių nėra. Kai kuriuos duomenis yra surinkusi Afganistano karo veteranų sąjunga, įsikūrusi Lietuvoje 1988 m. Jų duomenimis yra apie 89 žuvę lietuviai. Apie žuvusius Afganistane 1999 metais Rusijoje buvo išleista keturių tomų knyga²⁴. Joje surašyti visi 15 tūkstančių kare žuvusių karių. Knygoje yra įdėta žuvusio kario nuotrauka ir trumpas tekstas. Galima paminėti ir tai, kad Rusijoje yra išleista nemažai knygų Afganistano karo tema – tiek mokslinių²⁵, tiek atsiminimų bei publicistikos.

Lietuvoje daugiausia duomenų randame spaudoje. Tik 1993 metais buvo išleista atsiminimų knyga „Kaip tampama albinosais“, kurią parašė tame kare dalyvavęs Zigmas Stankus²⁶. Buvo skelbtas ne vienas Tauragės Afganistano karo veteranų sąjungos pirmininko Audriaus Bitino straipsnis apie Afganistane kariavusius bendražygius – gyvus, žuvusius ir mirusius nuo patirtų sužeidimų jau Lietuvoje²⁷. Nemažai įvairios rašytinės ir eksponatinės medžiagos buvo su-

²² Vietnam Veterans memorial. Directory of names. 1959–1965. Washington, 1999.

²³ Bitinas A. Tas prakeiktas Vietnamo karas // Tauragės balsas. 1995 m. vasario 21 d.

²⁴ Книга памяти о советских войнах, погибших в Афганистане. Москва, 1995, Т. 1–4.

²⁵ Шубин А. В. От «зостоя» к реформам. /СССР в 1977–1985 г., М., 2001.

²⁶ Stankus Z. Kaip tampama albinosais. Klaipėda, 1993.

²⁷ Bitinas A. Du likimai // Vakarų ekspresas. 1994 m. kovo 17 d.; Išeinantiems // Tauragiškių balsas. 1997 m. gruodžio 18 d.

kaupia ruošiant parodą „Lietuviai Afganistano kare 1988–1998“, kuri buvo surengta VD karo muziejuje karo pradžios 10-mečiui ir pabaigos 20-mečiui pažymėti. Tai buvo pirmą kartą Lietuvoje tokio pobūdžio paroda, palietusi skaudžią lietuviams temą ir atskleidusi sunkumus tiriant šią problemą. Archyvų Lietuvoje nebuvimas (dokumentai yra Sovietų Sąjungoje – A. J.) yra didelė kliūtis moksliniam šios temos nagrinėjimui. VU Psichologijos institutas ir Lietuvos gyventojų genocido centras atlieka tyrimą dėl pripažinimo Afganistano karo veteranams nukentėjusiųjų nuo Sovietinės okupacijos statusą. Jie renka anketas apie šiame kare dalyvavusius lietuvius ir jų sveikatos būklę, nes daugelis Afganistano karo veteranų turi ir psichologinių problemų.

Ne mažiau aktuali tema – lietuvių tarnavimas sovietinėje kariuomenėje 1944–1991 m. Mokslinių darbų apie šį mūsų istorijos tarpinį nėra. Neturime net skaičių, kiek Lietuvos SSR vyrų perėjo per sovietinės kariuomenės mėsmales. Lietuvoje neliko karinių komisariatų archyvų (yra dalis Kauno komisariato dokumentų – A. J.). Daugelis išvežti į Rusiją. Jei atsirastų galimybė padirbėti šios valstybės kariuomenės archyvuose, šią problemą bus galima išspręsti. Apie tarnybą sovietinėje kariuomenėje yra paskelbta tik atsiminimų pobūdžio leidinių. Vytautė Žilinskaitė surinko motinų, tėvų, artimųjų laiškus ir pasakojimus apie žuvusius būtinuojoje karo tarnyboje Lietuvos vaikus. O 1991 m., pasiremiant šiais atsiminimais ir laiškais, buvo išleista knyga „Prašė neverkti“²⁸. Praeitais metais išėjo Broniaus Petkevičiaus atsiminimų I dalis „Varikonų metai“²⁹. Autorius prisimena kaip jis 1945 m. buvo paimtas į sovietinę kariuomenę, kokie sunkumai ir nepritekliai ten jo laukė. II dalyje, kuri dabar rašoma, turėtų atsispindėti įvykiai Kuršo karinėje operacijoje, kai jis susitiko su lietuviams, tanavusiais Vokietijos pusėje.

Duomenis apie žuvusius ir nukentėjusius sovietinėje kariuomenėje renka Lietuvos karių atminimo sąjunga. Šios organizacijos surinktais duomenimis, sovietinėje kariuomenėje žuvo apie 1666 Lietuvos vaikinai. Į šį skaičių įeina ir Afganistano kare žuvę lietuviai.

Prancūzų svetimšalių legionas

Atskira tema – lietuviai, tarnavusieji arba dar tebetarnaujantys Prancūzijos svetimšalių legione. Legionas buvo įkurtas 1831 me-

²⁸ Prašė neverkti / Surinko ir sudarė Vytautė Žilinskaitė. Vilnius, 1991.

²⁹ Petkevičius B. Varkonų metai. Kaunas, 2002.

tais prancūzų karaliaus Lui Filipo (Louis Philippe). Į legioną galėjo ir gali įstoti visų tautybių ir rasės vyrai. Nemokėjimas elgtis su ginklu ar ankstesni teistumai neturi jokios reikšmės. Būsimasis legionierius gali pasikeisti pavardę, tautybę ir tai nieko nedomina. Svarbiausia – gera sveikata, besąlygiškas paklusnumas vyresnybei ir lojalumas Prancūzijos vyriausybei. Vadovaujantis tokiais principais buvo sukurtas elitinis Prancūzijos kolonijinių pajėgų dalinys. Nuo legiono įkūrimo pradžios jame tarnavo ne vienas lietuvis. Yra keletas straipsnių apie lietuvius Prancūzų svetimšalių legione ir tarpukario spaudoje. 1927 metais „Lietuvoje“ pasirodė tik inicialais pasirašiusio autoriaus straipsnis „Prancūzijos svetimšalių legionas“³⁰. Minėtame straipsnyje rašoma: „kaip spėjama, šiuo metu legione tarnauja apie 20 lietuvių“³¹. Buvo panašių straipsnių „Trimite“³². 1939 m. ats. mjr. Petro Rusecko dėka buvo išleista Jono Vaičkaus atsiminimų knyga apie tarnybą legione „Šešeri metai svetimšalių legione“³³. Jos autorius teigia, kad tuo metu, kai jis tarnavo, legione buvo apie 100 lietuvių³⁴. Vien jo batalione buvo 4 lietuviai. Iš Prancūzijos gautais duomenimis 1939 m. legione tarnavo tik 12 lietuvių³⁵. Labai gaila, kad autorius nemini tų lietuvių vardų ir pavardžių. Daugiau lietuvių pateko į legioną po II pasaulinio karo. Vieni – bėgdami iš nelaisvės, kiti – ieškodami duonos ir užsiėmimo ar pilietybės. Atitarnavusieji gaudavo Prancūzijos pilietybę. Apie tarnybą legione yra parašytų nedidelės apimties atsiminimų, tačiau išleistų ne Lietuvoje, o JAV. Galima paminėti Bruno-Vyčio Vrublevičiaus knygelę „Lietuviai – legionieriai ‘Vietname’“³⁶. Pats autorius buvo legionierius ir tarnavo nuo 1945 iki 1950 metų. Autorius knygoje mini ir kitų lietuvių, kurie tarnavo legione pavardes: St. Radavičius (miręs), Antanas Šeikis (miręs 1946 m. Prancūzijoje), Juozas Karnuševičius, Vladas Šcerbauskas, mirė po tarnybos legione, mini du žuvusius – Joną Rimkų ir Algį Rinkevičių. Kitų lietuvių minimas tik vardas ir pirmoji pavardės raidė.

Nedidelių straipsnelių apie legioną ir tradicijas galima aptikti išėivijos ir dabartinėje spaudoje. 1953 m. „Karyje“ Jonas Masiulis

³⁰ B. V. Prancūzijos svetimšalių legionas // Lietuva. 1927 m. spalio 7 d.

³¹ Ten pat, P. 375.

³² Kariniai dalykai. Kas yra tas Prancūzų svetimtaučių legionas // Trimitas. 1939, Nr. 16, P. 375.

³³ Vaičkus J. Šešeri metai svetimšalių legione. Kaunas, 1939.

³⁴ Ten pat, P. 9.

³⁵ Jurevičiūtės A. Archyvas.

³⁶ Vrublevičius B. V. Lietuviai – legionieriai „Vietname“. Toronto, Ontario, 1968.

aprašė lietuvių tarnybą 13-oje pusiau brigadoje (pulke) II pasaulinio karo metu ir po jo³⁷. O 1999 m. „Karyje“ pasirodė straipsnis „Legionas – mūsų Tėvynė“, kurį parengė Manvydas Vitkūnas³⁸. Tai pažintinis straipsnis apie legioną, jo tradicijas ir kovas įvairiuose pasaulio kampe-liuose. Lietuviai ir dabar tarnauja Prancūzų svetimšalių legione. Kiek jų ten, žinių nėra. Tokios informacijos niekas neskelbia. Straipsnio au-torė turi informacijos, kad Lietuvoje gyvena jau atitarnavę legione kariai. Nuo 1992 m. rugpjūčio mėn. legione tarnavo ir lietuvis Šarūnas Užsienis. Jo likimas buvo tragiškas. Tarnaudamas džunglėse susirgo maliarija ir mirė. Apie jį rašė Brigita Balikienė laikraštyje „Lietuvos žinios“ rubrikoje, „Lietuviai svetimuose karuose“³⁹.

Prancūzijoje, Aubagne vietovėje esančiame Legiono muzie-juje, yra įrengta žuvusiųjų kriptą. Kriptos sienos nuo viršaus iki apa-čios išrašytos žuvusiųjų pavardėmis. Tarp 35 tūkstančių legionierių, pagerbtų žuvusiųjų kriptoje, yra ir lietuviškų pavardžių.

³⁷ Lietuviai kovoje už Prancūzijos laisvę // Karys. 1953, Nr. 3, p. 51.

³⁸ Vitkūnas M. „Legionas – mūsų Tėvynė“ // Karys. 1999, Nr. I, P. 19.

³⁹ Legionieriaus mirtis – „Mon cher Užsienis...“ // Lietuvos žinios. 2002, Nr. 50, P. 4–5.

IŠVADOS

1. Tema „Lietuviai svetimose kariuomenėse“ yra viena iš naujesnių karybos istorijos tyrimuose, jos mokslinis nagrinėjimas tik pradedamas ir yra fragmentiško pobūdžio.

2. Mokslinius tyrimus apsunkina archyvų Lietuvoje nebuvimas ir materialinių išteklių stoka darbui užsienyje, taip pat labai išblaškyta ir negausi istoriografinė medžiaga.

3. Didžioji dalis šios temos tyrimų atliekama ir praktiškai įgyvendinama VD karo muziejuje. Čia sukaupti ir toliau kaupiami archyviniai dokumentai, o įvairūs eksponatai jau leidžia rengti parodas bei suteikia, nors ir nedidelę, galimybę moksliniams darbams rašyti.

Įteikta 2002-07-29

REZIUMĖ

Lietuvių karių dalyvavimas užsienio kariuomenėse yra nauja tema karybos istorijos tyrimuose. Šios temos tyrimai pradėti 1995 m. Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir tęsiami iki šiol. Jų pagrindu ir parašytas šis straipsnis. Tema skirstoma į tokias potemes: 1) lietuviai kariniuose konfliktuose: II pasaulinis, Korėjos, Vietnamo bei Afganistano karai ir kiti mažesni kariniai konfliktai; 2) lietuviai svetimose kariuomenėse taikos metu; 3) lietuviai Prancūzų svetimšalių legione (išskiriama iš bendro konteksto dėl legiono formavimo specifiškos). Didžiausia nagrinėjamos temos problema – archyvų Lietuvoje nebuvimas. Beveik visi archyvai yra užsienio valstybėse. Darbas tų valstybių archyvuose neįmanomas neturint finansavimo ir negavus leidimų darbui mus dominančių valstybių kariuomenių archyvuose. Lietuvoje esanti istoriografija menka ir fragmentiška.

Daugiausia įvairios archyvinės ir eksponatinės medžiagos apie Korėjos, Vietnamo ir Afganistano karuose dalyvavusius lietuvius ir lietuvius svetimose kariuomenėse bei Prancūzų svetimšalių legione yra sukaupta Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

RÉSUMÉ

Les problèmes des recherches sur la participation des soldats lituaniens dans les armées étrangères

Aušra Jurevičiūtė

Musée de la Guerre Vytautas le Grand

La participation des soldats lituaniens dans les armées étrangères est un nouveau thème des recherches sur l'histoire de l'art de la guerre. Les études sur ce thème ont commencé en 1995 au Musée de la Guerre Vytautas le Grand et se poursuivent actuellement. Cet article est écrit sur leurs bases. Le thème est divisé en sous-thèmes : 1) les Lituaniens dans les conflits militaires: la Première Guerre mondiale, les guerres de Corée, Vietnam et Afghanistan et autres conflits militaires moins importants ; 2) les Lituaniens dans les armées étrangères en temps de paix ; 3) Les Lituaniens dans la Légion étrangère française (distincte du contexte général à cause de la spécificité de la formation de la légion). Le problème le plus important de l'étude de ce thème est l'absence d'archives en Lituanie. Presque toutes les archives se trouvent à l'étranger. Le travail dans les archives de ces Etats est impensable sans obtenir de financement ou d'autorisation pour travailler dans les archives militaires des Etats nous intéressant. L'historiographie se trouvant en Lituanie est insignifiante et fragmentaire.

La plupart des différents matériaux historiques et d'exposition sur les Lituaniens qui ont participé aux guerres de Corée, Vietnam et Afghanistan, les Lituaniens dans les armées étrangères et la Légion étrangère française sont rassemblés au Musée de la Guerre Vytautas le Grand.

SUMMARY

Research problems of the new issue on the Lithuanian soldiers in foreign armies.

Aušra Jurevičiūtė

The article deals with researches of the new issue (problems) on soldiership: the Lithuanian soldiers in foreign military. These researches were started at Vytautas Didysis War museum in 1995. The article is divided into three chapters: 1. Lithuanian soldiers in the military conflicts: World War II, The Korea War, The Vietnam War, The Afghanistan War and other minor ones. 2. Lithuanian soldiers in foreign military corps during the peacetime. 3. Lithuanian soldiers - in the French Legion Etrangere (French Legion mark out because of its specific way of formation)

The main problem for the further researches is the lack of information. Historiography in Lithuania is poor and fragmentary. The available part of documents and exhibits is in Vytautas Didysis War museum. The great part of archives is abroad. Special permission of governments and financial support is the main obstacle for these abroad researches.